

Habsburg Mária Krisztierna koporsója a Hall-i Jézus Szíve-bazilika kriptájában (jobb oldalon) (Merény-Metzger Gábor felvétele)

lós Boldogasszony-templomba, a napjainkban is működő – és a Jézus Szent Szíve Leányai apácák (Töchter des Heiligsten Herzen Jesu) tulajdonában lévő – Jézus Szíve-bazilika (Herz Jesu Basilika) kriptájába.³

Merényi-Metzger Gábor

Egy elfeledett magyar nyelvű bányászsegélyegyleti alapszabály a XVI. századból Felsőbányáról

A *Bányászati és Kohászati Lapok* első évfolyama (1868) február 15-i számának 22–23. oldalán egy XVI. századból, Felsőbányáról valónak jelzett bányászsegélyegyleti alapszabály átirata jelent meg. A másolatot Szmik Nátán bányamérnök adta közre az alábbi magyarázattal: „*E lapok t. olvasói előtt is nem lesz talán érdektelen megismerkedni egy oly magyar nyelven szerkesztett, 16-dik századból való okmánnal, mely tanúbizonyságul szolgál annak, hogy egy részről már az akkori időben a magyar nép is, hol alkalma volt reá, foglalkodott a bányászattal, más részről pedig, hogy az egyesülési szellem; mely napjainkban csodákat mivel, már azon korban kezdett fejledezni bányaiparosok és munkásaik közt; segély-egyletet alakítván magok között, beteg, igen veszélyes bánya-munkájok közben meg sérült, vagy más módon nyomorúságra jutott társaik gyámolítása végett.*”

³ Habsburg Mária Krisztierna temetéseiről ld.: In: *Alois Jahn*: Das Haus Habsburg. Bd. I/1. Wien, 2002. 242.; *Brigitta Lauro*: Die Grabstätten der Habsburger. Wien, 2007. 297.; *Selma Wodenegg-Röck*: Die Schicksale des königlichen Damenstiftes zu Hall. In: *Tiroler Heimat*. Nr. 31/32. Innsbuck-Wien, 1966. 179. etc.

Szmik fölvezetőjéhez megjegyzések kíváncsoznak a közreadástól eltelt közel másfél század okán is. Az eredeti okmány-irat lelhelyére, a föllelés körülményeire, időpontjára, jellegére (kézirat/nyomtvány), további sorsára (megtartotta magának, múzeumba-levéltárba, másnak megőrzésre adta) vonatkozóan információkkal nem szolgál. *A régi magyarországi nyomtatványok* c. négykötetes, többször kiegészített gyűjtemény nem ad hírt róla. A bányászati irodalom elfeledkezni látszik róla, s jelek szerint más, hungarológiai szakirodalom sem említi. A Litera irodalmi portál (szerkeszti Saly Noémi) 2015. márciusi száma a szöveg bevezető részét rám való hivatkozással, miszerint a szöveget tőlem kapta, a *Példabeszéd a hutmányokról* c. írásába beszerkesztette. Egy kéziratnak látszó, szintén tőlem származó képet is közölt. Ez azonban nem a kézirat képe, hanem általam alkalmazott számítógépes applikáció. Saly Noémit a neten leltem föl mint Szmik Nátán ükunokáját. Őt a Magyarhoni Földtani Társulat Tudománytörténeti Szakosztálya évekkal ezelőtti előadóiülésére társ-előadónak meg is hívtam. Magam a jelzett, nyomtatott művet mutattam be, Saly Noémi pedig a Szmik elődökről szolt.

Jelen írás célja egyrészt, hogy a szövegre föl hívja a magyar kutatók figyelmét, megerősítendő, hogy a leközölt szöveg tényre a XVI. század emléke-e. Másrészt, mint arra Szmik is utal, s máig is élő vita tárgya: a hajdani magyarországi bányászat magyar volta. E vitához szolgálhat érdekes újdonsággal a szöveg.

Neveik alapján az okmányban szereplők mind magyarok. Beosztásukat tekintve pedig *hutmányok*. Tarján Jenő (1939) szerint a hutmány jelenti egy „egész bánya vagy bányarész üzem-részének felügyelőjét, ki a kitermelt ércmennyiséget és a munkások szakmáit (Schicht) feljegyzí”. A szó jelentése a XX. század első felében nyelvünkben még élő, azóta kikopott *felőr* szóval adható vissza. A *Régi szavak szótára* (2012) *bányafelügyező*ként adja.

Szmik életéről nagyon keveset tudunk. Papp Gábor (2002) ekként foglalja össze a róla való ismereteket: 1812, Tiszolc (Tisovec, Szlovákia) – 1886, Felsőbánya (Baiai Sprie, Románia). Bányatiszt. A selmecbányai bányászati akadémián tanul (1833–38). Gyakornok Selmecbányán a kincstári bányászatnál, majd bányatiszt (Schichtmeister) Hodrusbányán és Szélaknán (1838–51). A felsőbányai kincstári bányászat főnöke (Bergmeister, Verwalter, 1851–86 (nyug.)). 1877-től bányatanácsosi rangban. A Ferenc József-rend lovagja (1886). A *Vasárnapi Újság* (1886. 26. sz.) a HALÁLOZÁSOK rovatban így ír róla: „Szmik Ignác, m. kir. bánya-tanácsos, nyug. bányahivatali főnök, 75 éves korában, Felső-Bányán jobb létre szenderült. Jeles szakember volt, s a kincstári bányászatot erős kézzel vezette, a szegény bányász-nép szemlélte és anyagi érdekeiben is sok jót tévén. Negyvenöt évig működött, s csak a múlt év végén vonult nyugalomba királyi kitüntetéssel.” Saly (2015) szerint, egy általa meg nem nevezett dokumentum alapján ban „1887-ben ott a neve az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület, magyarul EMKE alapító és örökös tagjainak sorában.”

Valószínűleg nem volt grafomán ember. Ezzel függhet össze, hogy a *Bányászati és Kohászati Lapok* repertóriumában nem találjuk nevét, pedig legalább még egy írása jelent meg a folyóiratban. Viszont Szmik azon kevés magyar geosz-szakemberek sorába tartozik, akikről ásványt neveztek el. Ráadásul olyan ásványt, amelyet ő fedezett föl, s küldött Bécsbe vizsgálatra. Nem lehet célunk a *szmik*it ásvány bemutatása, mindössze annyit jegyzünk meg, hogy az korunkban is „élő” ásvány.

A szöveget nyomtatási szöveghez való betűhűséggel közöljük. Néhány esetben a betűhű szó után szögletes zárójelben annak általunk valószínűsített mai formáját-jelentését adjuk.

Mi Nagy Miklos Wanth Banyai Hutmany, Thoth Imreh Enthresi Hutmany, Nagy Peter Thommozi Huthmany, Szekely Geörgy Kaliczéri Huthmany, Bereghi Nagy Istvan Romlott Czei Huthmany, Czsomony Ferencz Kapni Huthmany, Czekei Matyas Leveskenyeri Huthmany, Szürthei Balas Fodori Huthmany, es Sigmond Pal Farkas Banyai Huthmany Adgink [?] emlekezetire mindeneknek az kiknek illik keözönséges es kivalt kippen való Szemelyeknek: Hogy mi látvan az meszsiöl [nyilván messziről] es idegen feoldreol ide az mi helyiünkre fizetésnek okaert szarmazott szegeny Legenyeknek Betegseg mialt valo szüksegeket es az Banyaknak Romlott es veszedelmes voltak miatt való nyomorusagokat es egynehanszor halalokat is, kik betegsegöknek idein nem lehettenek rea elegek, hogy magakat taplalhassak vagy peniglen orvosnak fizethessenek, Seőt Nemellyeknek annyera való ertekek sincsen, hogy kiert ez velaghol valo ki mulasoknak utanna az feddben [feldben?] be takartatthanak. [eltemtethetnének?] Hogy azertth az keresztyenek keözöött ilyen idegenség ne talaltatnék, hogy az eö megh nyomorodot Atyokfiat szemek elől elvetnek Isten szerint feleölle gondolkodvan talaltunk azoknak az mi keözünk nyomoruságban eset Attyankfiainak az kik beteghseghben vadnak segítsegekre ilyen modot:

I. Hogy mi Huthmanyok liven [lívén?] az mi alattunk való Legenyekkel egyetemben minden esztendőnkent, ugy mint Husvet masod napan keet bizonyos Szemelt [személyt?] valasztanank Czeh Mestereknek annak utanna viszont valasztanak az Czeh [céh = érdekvédelmi szervezet] Mestherek mel-

le Tizedesekett, kik egy máskeőzeöt [egy más között?] hetenkint minden személyen egy egy penzt Szednenek kinek güitesere [gyűjtésére?] választanának keőzeölünk kéth Jambor hüteős [hites?] Szemelyt kiknek kezekben szolgaltatnak, es az hova Szüksegh volna Legenyekkel egyetemben keőzeőnaeges erthlemből ki adattatnak, hire [kire?] ez mostani jelenvalo Esztendeöre választottuk ez jambor Szemelyeket, Nagy Miklost és Nagy Petert.

II. Az banyaszoknak vagyon ilyen rendeletek es Regulaiok, hogy valaki az Czeh ellen rugadozik avagy egyeb engedetlensegevel masnak is gonosz pelda ado leszen avagy az Neegy eskütt Embertt megragalmazna kire okot azok nem adnak, az olyan Embernek ilyen Büntetést rendeltek az Uraim egyenleő akarattból, hogy egy forinthott vesznek raytha es az Czeehbül kivettetik, anak, felette az foghazban egy hetig tartyak.

III. Az mely Legeny ide iön, avagy innel el megyen ugyan azon egy penzzel alhasson be, de hogy ha valami nyavayaia leszen oda valo liteben [létében?], türje el karatt.

III. Minden Ember ugy vegye Eszeben, hogy az kikett az Czeeh Mesterek hivatnak az öszve gyülesesnek ideien, akarni dologhóll engedetlensegett mutatnak birsagha [birsagba?] huszonött penz minden engedelem nélkül.

V. Az kitt az Isten keőzüllünk ell veszen ez Banyaszok keőzüll, az kinek Felesegha avagy gyermeke marad, helyeben be alhasson, az kinek kedve vagion hozzá.

VI. Az mely Legennek holtha teörténik itt mi keőzeötteök, az ki mi keőzzen Czeehes volt, es Sohonnat [Shonnat?] Semmi bizonyos Attyafia nem tamad, tehatt annak valami porttekaia [portékája?] maradt, vagy ruhaia vagy pénze, vagy valami adosaaga valahol, az Czehre maradt.

VII. Valamely Czeeh Mesterth az sok io Legeny Isten rendelete szerint egyenleő akarattal választ, es az választas ellen rugadoznak, hogy fel nem akarna Venni, annak az Büntetese egy forint, es az Vasban veretessék mindaddegh, migh akarttya szerentt fel nem veszi, abból nemi engedelem ninczen, azok melle választott keet Szemely ugyan azon büntetes alatt maragyon az kik az betegkekhez latnak [látogatnak?].

II. [VIII] Vagyon ilyen rendelete az Czeehnek, hogy Valamelyet az Isten keőzüllünk ki veszen ez világl avagy penigh gyermekitt, es az meghóolt Attyankfínak avagy gyermekének temetsege [temetésére] el nem menend az harangszó halvan, hogy mikor teöllünk el takartatik, azt az Szemelyt az Czeh vegezese szerentt meg bünteti tudniillik huszönött penzell.

IX. Ha valamely Embernek beteghsegha teörténik es az az betegh Ember akkor fel [fél?] Esztendeönként, aki penigh hetenkentt egy egy penzenkentt szolgaltassa be az penzt az Czeehben, annak az betegh Embernek egy egy heti beteghseghere az Czeeh penzebeöl harminczharom penzt visznek ki az betegkekhez latok [látogatók?] ha megh erdemli, de azertt ugyan be kivannyak teölle az egy egy penzt.

X. Valamely Ember az ki egy egy penzenkentt szolgaltattya be az pénzt az Czeehben, es az Tizenkeet hetett megh varia hogy ott erje, es az Czehben addigi penzt be nem aad, hanem meg is thovabb akaria halasztani, azt az Embertt az Czeehnek rendelete szerint megh büntetik, tudniillik huszanött penzell.

XI. Mikoron az választas vagion, es valamely Legeny az Czeehben massal eőszeveesz, es haborusagott inditt, az Czeehnek Szabadsaga vagyon arra, hogy önnön keözteök az Czeehnek Teörvénye szerint megh büntetik, es ha az Czeehnek Teörvényevell meghnem elegendnek, tehatt ugy veheti magatt az Biro Teörvényere.

XII. Annak uthanna Esztendeönként uymint Husvett eleött egy hettel azok az Esztendeöbeli Czeeh Mesterek, kiknek ideiek el telven hüteök szerent az reaiok bizott kevis szamu jeövedelmez kereöll Szamott adnanak. My azertt az mi egyenleő ertelemből teött keresztyeni vegezésünkett ki, az Istennek tisztessere es az mi megh nyomorodott Attyankfiainak taplalasa eppen fogyatkozás nélkül eörökkevalo ereösseghben megh masolhatatlanul [megmásíthatatlanul?] fiurul fiura mi keőzeöttünk hogy megh tartassek es vegigh megh maradjasson [megmaradjasson?], akartuk pechietünk [pecsétünk] ala venni, melynek bizonsagara es ereösseghere veöttük es veszük is. Mely irattatot es adattat Felseö Banyan Martius havanak huszonhetedik napian Christus Urunk Születese után Ezereött Szaz Nyolczvan egy Esztendeöben. (Közli: Szmik N. Ignác)

Toth Álmos

Irodalom. Papp Gábor: A Kárpát-övezetben felfedezett ásványok, kőzetek és fosszilis gyanták története. Studia Naturalia 14. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, 2002. 183–184.; Saly Noémi: <http://www.litera.hu/hirek/peldabeszed-a-hutmanyokrol> (2015); Tarján Jenő: A vasérc-bányászat szaknyelvének szókincse Rudabányán. In: Német nyelvészeti dolgozatok III. Budapest, 1939. 44–45.